

УДК 378:37.041

ФОРМУВАННЯ В СТУДЕНТІВ ПОТРЕБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВДОСКОНАЛЕННІ

О. М. Городиська

*м. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
oks_gor76@mail.ru*

У статті охарактеризовано сутність та важливість професійного самовдосконалення для майбутнього педагога. Визначено умови та групу мотивів, які спонукають особистість до самовдосконалення у професійній діяльності. Провідними, на думку автора, є особистісні мотиви, які свідчать про достатньо виражену мотивацію до саморозвитку, усвідомлення важливості гуманістичних цінностей, сформованість чітких життєвих цілей та суб'єктність. Ефективність професійного самовдосконалення залежить від гармонійного поєднання внутрішньої та зовнішньої мотивації, у якій особистісний розвиток має вирішальне значення. Визначено, що основою професійного самовдосконалення є ціннісне ставлення до педагогічної професії. Воно є внутрішньомотивованим та вимагає постійної роботи над собою, розвитку вмінь саморефлексії, самоаналізу, самореалізації, самовиховання та ін.

Ключові слова: професійне самовдосконалення; мотиви; педагогічна діяльність; педагог.

Вступ. Сучасні освітні реформи, розбудова національної освіти, державотворчі процеси, що відбуваються сьогодні в Україні, глобальні виклики людства, еволюція ціннісних систем у багатьох країнах світу зумовлюють переосмислення ролі та значення духовної, професійної місії вчителя, ставлять нові вимоги до особистості вчителя, його якісної професійної підготовки і переносять акценти з системи накопичування знань на розвивальну. Відповідно до вимог Болонського процесу одним з ефективних шляхів підготовки майбутнього спеціаліста є формування у студентів ВНЗ усвідомленої потреби в професійному самовдосконаленні, розвиток власного творчого потенціалу та професійного мислення, створення умов для самостійного здобуття знань, умінь та навичок їх застосування на практиці.

Діяльність педагога – це складна за своїм психологічним змістом праця, яка вимагає від особистості чітко вираженої професійної спрямованості, фахової компетентності, рефлексивної позиції, схильності до самоаналізу, мобільності та креативності у вирішенні педагогічних завдань, стійкого бажання постійно нарощувати свій професійно-педагогічний потенціал. Дані професіограми особистості вчителя (В.Сластьонін) та структури педагогічної діяльності свідчать, що розвиток особистісних якостей учителя органічно пов'язаний з оволодіння ним конструкторськими, організаторськими, комунікативними і дослідницькими уміньми, інформаційними та мобілізаційними навичками, які забезпечують активне включення кожного школяра у навчальну діяльність. Тобто реалізується вплив особистості вчителя на особистість учня. Ці навички та вміння майбутній учитель повинен отримати під час навчання у педагогічному ВНЗ. Тому особливо актуальною наразі є проблема формування в майбутніх вчителів потреби в професійному самовдосконаленні.

Метою нашої статті є визначення умов і мотивів, які сприятимуть формуванню в студентів педагогічних спеціальностей постійної потреби в педагогічному самовдосконаленні.

Сутність професійного самовдосконалення. Питанню професійної підготовки майбутнього вчителя присвячено чимало праць у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. Проте саме проблема формування потреби у професійному самовдосконаленні педагога потребує подальшого дослідження і глибокого аналізу.

У працях О. Абдуліної, Ю. Бабанського, І. Бех, С. Гончаренко, Є. Клімової, Н. Кузьміної, А. Макаренка, В. Сухомлинського, О. Щербакова та ін.. велике значення приділено питанню професійної діяльності вчителя. Структура та зміст професійної педагогічної діяльності стали предметом дослідження В. Сластьоніна, І Зязюна, М.Савчин. Наукові дослідження Н.Вишнякової, Г.Данилової, В.Гладкова, С.Пальчевського присвячені моделі сучасного педагога, ефективним шляхам самоактуалізації та самовдосконалення професійної майстерності майбутнього педагога.

Вчені по-різному трактують поняття «професійне самовдосконалення». Н. Ковальчук розуміє його як процес і вміння використовувати набуті у процесі навчання знання для власного інтелектуального зростання й вдосконалення професійно-значущих якостей [6, с. 22] .

За твердженням Л. Сущенко, «професійне самовдосконалення» – це внутрішній процес якісних самозмін, який відбувається за рахунок усвідомлення педагогом необхідності самовдосконалення,

глибокого самоаналізу, власних роздумів і зіставлення власної педагогічної діяльності з діяльністю інших педагогів; мотивованого, цілеспрямованого й організованого саморуху до найкращого в собі [9, с. 15].

У трактуванні Т. Вайніленко професійне самовдосконалення – це одночасно процес і результат творчого цілеспрямованого самостійного самодетермінованого руху фахівця від Я-реального до Я-ідеального, від Я-потенційного до Я-актуального, що здійснюється у формі професійного самовиховання, самоосвіти і самоактуалізації, забезпечує досягнення фахівцем позитивних особистісних змін і є передумовою його успішної творчої самореалізації у професії [1, с. 19-20].

У своїх дослідженнях М. Ксьонзенко визначає професійне самовдосконалення як процес і результат цілеспрямованого самотворення, що досягається завдяки самоосвіті та самовихованню й забезпечує постійне підвищення майстерності фахівця та його творчу і професійну самореалізацію [7, с. 86].

Професійне самовдосконалення розглядається О. Прокоповою як свідомо професійна діяльність фахівця в системі його неперервної спеціалізованої освіти, яка спрямована на підвищення фахового рівня, його професійну самореалізацію, подальший розвиток професійно значущих якостей, підвищення ефективності роботи відповідно як до інтересів, потреб і можливостей, так і до вимог суспільства щодо соціалізації, особистісного і професійного розвитку людини [8, с. 9].

Професійне самовдосконалення – це невід'ємний компонент підготовки фахівців, результат свідомої взаємодії фахівця з конкретним соціальним середовищем, під час якого він реалізує потребу розвитку у себе професійно-важливих якостей, відповідних знань і вмінь, що сприятимуть успіху у професійній діяльності та життєдіяльності взагалі [10, с. 447].

У своїх працях Л. Дудікова професійне самовдосконалення трактує як свідомий цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності, розвиток професійно значущих якостей, ціннісних орієнтацій відповідно до суспільних вимог, особистої програми розвитку «Я-концепції», що передбачає сформованість досконалого рівня професійної культури [5, с.290].

На думку О. Прокопової, професійне самовдосконалення фахівця може відбуватись у двох формах – самоосвіта і самовиховання. Ці складові забезпечують розвиток професійно значущих якостей, професійну самореалізацію фахівця та детермінуються такими особистісними факторами, як мотивація досягнення і професійна самосвідомість [8, с.13].

Керуючись принципом єдності свідомості і діяльності, О. Щербаков виділяє основну умову, без якої неможливе формування професійно важливих якостей особистості педагога: здатність правильно та адекватно сприймати дитину і при потребі зайняти її позицію. Наявність таких умінь забезпечує успішне управління навчально-виховним процесом у школі, врахування інтересів та захоплень учнів, задоволення їх запитів, встановлення правильних взаємовідносин між ними, успішну організацію роботи по навчанню, розвитку та вихованню кожного учня зокрема [11, с. 82].

Власне педагогічні здібності не можна відокремлювати від інших якостей особистості вчителя, що розвиваються і вдосконалюються у процесі роботи над собою.

Умови формування потреби у професійному самовдосконаленні. Необхідними умовами формування в майбутнього педагога потреби у самовдосконаленні є усвідомлення ним соціально значущої мети та необхідності самореалізації у професійній площині, особистісна спрямованість навчального процесу та ціннісно-сміслова позиція студентів щодо педагогічної діяльності, набуття досвіду самоосвіти та самовиховання у професійній площині, урівноваженість зовнішніх впливів та внутрішньої активності студентів.

Вчитель повинен виробити власний механізм реалізації змісту освіти у навчально-виховний процес школи, враховуючи при цьому перед усім інтереси та здібності учнів у поєднанні з особливостями стилю та творчою індивідуальністю особистості.

Значний вплив на мотивацію учіння і самовдосконалення студентів педагогічних ВНЗ має педагогічна практика. Працюючи з дітьми у школі, майбутні вчителі відчували підвищений інтерес до вчительської праці, нестачу загальних і психолого-педагогічних знань, певну невідповідність своїх особистих якостей обраній професії.

Значний вплив на формування у студентів позитивного ставлення до навчальної діяльності і самовдосконалення має задоволеність собою (результатами навчання, ставленням до нього, вимогами до себе, покращенням своїх особистісних якостей). Слід зауважити, що у студентів від курсу до курсу зростає незадоволеність собою, прагнення до самовиховання, самоосвіти, самовдосконалення своїх професійно значущих якостей. Це пояснюється тим, що, навчаючись, вони отримали певні знання та лише реалізувавши їх під час педагогічної практики студенти починають усвідомлювати вимоги суспільства до обраної професії та професійної освіти загалом. Особистість педагога була і залишається основним інструментом не лише навчального, але й виховного впливу на підрастаюче

покоління. Тому суспільство ставить високі вимоги щодо особистих якостей педагога: володіння засобами формування свідомості, знання принципів організації навчально-виховного процесу, формування в учнів стійкої потреби у самоосвіті та самовихованні, вміння керувати власними емоціями та психологічним станом.

У сучасних освітніх закладах творчо-креативна модель педагогіки поступово витісняє репродуктивну. Творчо-креативна педагогіка має на меті формування та розвиток творчої особистості, що здійснюється в умовах всебічного та демократичного розвитку, на засадах гуманістичної парадигми. Сучасний педагогічний процес покликаний створити всі необхідні умови для формування креативної, мобільної, суспільно активної та відповідальної особистості, її самовизначення та самореалізації. За нових умов особистість вихователя знаходиться на одному рівні з особистістю вихованця, формуються суб'єкт-суб'єктні відношення у формі діалогу. Педагог вже не є «основною та єдиною ланкою» надходження інформації з соціуму, зовнішнього середовища, отримання знань, чітко прослідковується тенденція до збільшення потоку інформації завдяки засобам масової інформації, Інтернету тощо [3, с. 6].

Усвідомлення студентами особистісно-орієнтованої спрямованості на професійну педагогічну діяльність, набутого досвіду професійно-педагогічної самоосвіти та самовиховання, узгодженості зовнішніх впливів з внутрішньою активністю студентів, соціальної значущості обраної ними професії та важливості й необхідності її для суспільства є важливою передумовою формування у них суб'єктивних мотиваційних установок до самовдосконалення.

Г. Данилова вважає, що сучасна модель педагога повинна містити такі компоненти:

1. Компетентність (наявність теоретико-практичних, психолого-педагогічних і методичних знань та вмінь, педагогічних здібностей) передбачає теоретичну і практичну готовність педагога до діяльності, розвиток професійно значущих якостей, які можуть змінюватися і адаптуватися до потреб особистості.

2. Особистісна орієнтація (самореалізація особистості, динаміка розвитку від «Я-реального» до «Я-ідеального»)

3. Морально-духовна культура (моральна свідомість, діяльність, стосунки) [4, с. 8].

Говорячи про формування педагогічної майстерності вчителя, Г. Данилова послуговується поняттям «методична культура». Серед основних умінь, необхідних для формування педагогічної майстерності, авторка називає такі: переосмислення, обґрунтування, адаптування орієнтації, володіння психологічною готовністю до нововведень та моделювання саморозвитку й самореалізації власного «я». Самореалізацію особистості слід починати з уявної побудови концепції самовдосконалення шляхом керування власною діяльністю.

Професія педагога, як і будь-яка інша, вимагає від особистості наявності певних здібностей. Розвиваються вони на основі вроджених психофізіологічних задатків і включають, на думку ряду авторів, різноманітні якості: «гностичні вміння», пов'язані з усвідомленням, систематизацією і перенесенням інформації (Н.Кузьміна); «почуття інтуїції», або здатність проникати в сутність іншої людини, зокрема дитини (Е.Прейер); організаторські здібності, головним чином комунікативні, що забезпечують спілкування на оптимальному рівні взаєморозуміння (А.Леонтьєв); «психолого-педагогічні здібності», які включають проектування цілей навчання та прогнозування шляхів особистісного становлення дитини, педагогічну творчість, конструювання методичних підходів (О.Мороз).

У педагогічній діяльності виявляється особистісне ставлення людини до власного професійного вдосконалення. Це складний, багатогранний та індивідуальний процес, який починається з накладання «я-професійного ідеального» на «я-професійне реальне».

До структури «я – професійне ідеальне» слід віднести такі компоненти: творчий професійний світогляд, мотивація самовдосконалення, технологія самовдосконалення, творча активність, адекватність самооцінки, прагнення успіху. У «я – професійному реальному» виділяють професійну компетентність, здібності, професійний досвід, рівень розвитку здатності до самовдосконалення [2, с. 277].

Мотиви професійного самовдосконалення. Професійне самовдосконалення – це процес досягнення найвищого рівня професійно-педагогічної діяльності, який залежить від ціннісних орієнтацій, самооцінки, самоаналізу, мотиваційних компонентів особистості, внутрішньої потреби у саморозвитку. Мотиваційний компонент, а особливо внутрішня мотивація, є основою професійного самовдосконалення. Можна виділити такі групи мотивів:

- педагогічні (отримання психолого-педагогічних знань, оволодіння технологіями, прийомами та методами педагогічної діяльності, моральне та емоційне задоволення від здійснення навчально-виховного процесу);
- особистісні (успішна самореалізація, бажання пізнати себе, моніторинг особистісних якостей та їх вплив на педагогічну діяльність, розвиток компетентностей, досягнення вершин професіоналізму, покращення власного іміджу);
- соціальні (усвідомлення соціальної значущості педагога, підвищення свого соціального статусу, виконання суспільних запитів і професійних обов'язків, зорієнтованість на духовний та культурний розвиток школярства на основі гуманітарної парадигми).

Провідними, на нашу думку, є особистісні мотиви, які свідчать про достатньо виражену мотивацію до саморозвитку, усвідомлення важливості гуманістичних цінностей, сформованість чітких життєвих цілей та суб'єктність. Ефективність професійного самовдосконалення залежить від гармонійного поєднання внутрішньої та зовнішньої мотивації, у якій особистісний розвиток має вирішальне значення.

Основою професійного самовдосконалення є ціннісне ставлення до педагогічної професії. Воно є внутрішньомотивованим та вимагає постійної роботи над собою, розвитку вмінь саморефлексії, самоаналізу, самореалізації, самовиховання та ін.

Висновки. Вказавши на індивідуальність та особистісну спрямованість професійного самовдосконалення, зазначимо, що кожному притаманна своя самореалізація та діяльнісна включеність в педагогічну професію, своє саморозкриття у процесі навчання у ВНЗ, а згодом і у навчально-виховній діяльності. Професійне самовдосконалення майбутніх учителів пов'язане із самопошуком і самоздійсненням професійного вибору системи «педагог» як сукупності взаємопов'язаних елементів, що сприяє розвитку нових якостей та властивостей означеної системи, та усвідомленням себе та власної значущості як учителя в професійно-педагогічному світі, який здатний взаємодіяти з іншими суспільними системами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайніленко Т.В. Сутність та зміст професійно-педагогічного самовдосконалення // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 278.– Серія : Педагогіка і психологія. – С.13-20.
2. Гладкова В.М. Основи акмеології: підручник / В.М.Гладкова, С.Д.Пожарський. –Л.: Новий Світ. – 2007. – 320 с.
3. Гончаренко С. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес / С. Гончаренко, В. Кушнір, Г. Кушнір // Шлях освіти. – 2008. – № 4. – С. 2-10.
4. Данилова Г. Акмеологічна модель педагога в ХХ столітті / Г. Данилова // Психологія мотивації: навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
5. Дудікова Л.В. Педагогічні умови підготовки майбутніх медиків до самовдосконалення // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. – С.289-293.
6. Ковальчук Н.П. Рівні професійного самовдосконалення особистості студентської молоді педагогічного коледжу / Н.П. Ковальчук. - Умань : Уманський гуманітарно-педагогічний коледж імені Т.Г.Шевченка, 2007. - 123с.
7. Ксьонзенко М.А. Самовиховання вчителя як невід'ємна частина його професійного самовдосконалення / М.А. Ксьонзенко // Наукова скарбниця Донеччини. – 2011. – №1(8). – С.84-87.
8. Прокопова О.С. Система професійного самовдосконалення вчителя хімії середньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / О.Л.Прокопова. – К., 2003. – 26с.
9. Сущенко Л.О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.О.Сущенко. - Київ, 2009. - 20с.
10. Шестакова Т.В. Педагогічні умови та організаційно-методична система формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення / Т.В.Шестакова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. – К.: ДОМ «Вінниця», 2006. – Випуск 12. – С. 444-453.
11. Щербаков А. С. Некоторые вопросы совершенствования подготовки учителя / А.С. Щербаков // Сов. Педагогика. – 1971. – № 9. – С. 81-83.

REFERENCES

1. Vainilenko, T.V. (2005). Sutnist` ta zmist profesijno-pedagogichnogo samovdoskonalennya [The essence and content of professional teaching self improvement]. Scientific Visnyk of Chernivtsi University. Series : Pedagogy and Psychology, 278, 13-20.
2. Gladkova, V.M. & Pozharsky, S.D. (2007). Osnovy` akmeologiyi: pidruchny`k [Acmeology Bases: textbook]. Lviv, Ukraine: Novy Svit.
3. Goncharenko, S, Kushnir, V., & Kushnir, G. (2008). Metodologichni osobly`vosti naukovy`x poglyadiv na pedagogichny`j proces [Methodological features of scientific views on the pedagogical process]. Shlyax osvity`, 4, 2-10.
4. Danylova, G. (2002). Akmeologichna model` pedagoga v XX stolitti [Acmeological model of teacher in the twentieth century]. In Psy`xologiya moty`vaciyi: navchal`ny`j posibny`k. Kyiv, Ukraine: Lybid.

5. Dudikova, L.V. (2009). Pedagogichni umovy` pidgotovky` majbutnix medy`kiv do samovdoskonalennya [Pedagogical conditions of training future physicians for self improvement]. In Pedagogical Sciences: collection of papers (pp289-293). Kherson, Ukraine: Publishing of KhSU.
6. Kovalchuk, N.P. (2007). Rivni profesijnogo samovdoskonalennya osoby`stosti students`koyi molodi pedagogichnogo koledzhu [Levels of professional self-identity of students of pedagogical college]. Uman, Ukraine: Uman Humanitarian Pedagogical College named after T. Shevchenko.
7. Ksionzenko, M.A. (2001). Samovy`xovannya vchy`telya yak nevid`yemna chasty`na jogo profesijnogo samovdoskonalennya [Teacher's self-education as an integral part of his professional self-improvement]. Naukova skarbny`cya Donechchy`ny , 1(8), 84-87.
8. Prokopova, O.S. (2003). Sy`stema profesijnogo samovdoskonalennya vchy`telya ximiyi seredn`oyi shkoly` [The system of professional self-improvement of secondary school teacher in chemistry]. Extended abstract of PhD dissertation, Kyiv, Ukraine.
9. Sushchenko, L.A. (2009). Sty`mulyuvannya profesijnogo samovdoskonalennya vchy`teliv pochatkovy`x klasiv u sy`stemi pislady`plomnoyi osvity` [The promoting of professional self-primary school teachers in the system of postgraduate education]. Extended abstract of PhD dissertation, Kyiv, Ukraine.
10. Shestakova, T.V. (2006). Pedagogichni umovy` ta organizacijno-metody`chna sy`stema formuvannya gotovnosti majbutnix pedagogiv do profesijnogo samovdoskonalennya [Pedagogical conditions and organizational, and methodical system of formation of future teachers for professional self-improvement]. Suchasni informacijni tehnologiyi ta innovacijni metody`ky` v pidgotovci faxivciv: metodologiya, teoriya, dosvid, problem, 12, 444-453.
11. Shcherbakov, A. S. (1971). Nekotorye voprosy sovershenstvovany`ya podgotovky` uchy`telya [Some issues of improving the teachers' training]. Sov. Pedagogy`ka, 9, 81-83.

О. Н. Городыская. Формирование у студентов потребности в профессиональном самосовершенствовании.

В статье описана сущность и важность профессионального самосовершенствования для будущего педагога. Определены условия и группы мотивов, которые побуждают личность к самосовершенствованию в профессиональной деятельности. Главными, по мнению автора, являются личностные мотивы, которые свидетельствуют о достаточно выраженной мотивации к саморазвитию, осознанию важности гуманистических ценностей, сформированности четких жизненных целей и субъектности. Эффективность профессионального самосовершенствования зависит от гармоничного сочетания внутренней и внешней мотивации, в котором личностное развитие имеет решающее значение. Определено, что основой профессионального самосовершенствования выступает ценностное отношение к педагогической профессии. Оно внутримотивированное и требует постоянной работы над собой, развития умений саморефлексии, самоанализа, самореализации, самовоспитания и т.д.

Ключевые слова: профессиональное самосовершенствование; мотивы; педагогическая деятельность; педагог.

O. M. Gorodys'ka. Forming students' need for professional self-improvement. The article envisages the essence and importance of professional self-development for teachers. The professional self-improvement is the process of achieving the highest level of professional and educational activities that depends on values, self-esteem, self-awareness, motivational components of personality and inner need for self-development. Future teachers need necessary conditions for the formation of self-improvement that is the awareness of socially significant purpose and the need for self-realization in the professional plane, personal orientation of the educational process, and value-sense attitude of students on academic work, gaining experience of self-education in the professional plane, balanced external influences, and internal activity of students. The group of motives (educational, personal and social) that lead towards the self-identity in professional activities is also defined. According to the author, there are key personal reasons that indicate a strong enough motivation to self-awareness and the importance of humanistic formational values of clear life goals and subjectivity. The effectiveness of professional self-improvement depends on the harmonious combination of internal and external motivation, and personal development which is crucial. It is determined that the basis for professional self-improvement is valuable attitude to the teaching profession. It is intrinsically motivated and requires constant persisting, development of skills and self-reflection, introspection, self-improvement, self-education, etc.

Key words: professional self improvement; motivation; educational activities and teacher.